

HOLLANDFESTIVAL 76

**Nederlands Kamerkoor
Amsterdamse Orgelkring III**

Amsterdam – Concertgebouw 20 juni – 11.00 uur

**Nederlands Kamerkoor
Amsterdamse Orgelkring**

Dirigent Peter Serpenti
Bernard Bartelink, orgel

Olivier Messiaen
(1908-) orgel	l'Ascension (1933)
Quatre méditations symphoniques
Olivier Messiaen
koor a capella	O sacrum convivium (1937)
Olivier Messiaen
orgel	Reprises par interversion (1951)
Pièce en trio (1951)
Les mains de l'abîme (1951)
Chants d'oiseaux (1951)
Dieu parmi nous
uit 'La Nativité du Seigneur' (1936)
Olivier Messiaen
koor a capella	Ma première fois
Niokhamâ palalane souki
Nrs. II en IV uit de 'Cinq Rechants'
(1949)
Olivier Messiaen
orgel	Twee delen uit de
'Messe de la Pentecôte (1950)
Communion:
Les oiseaux et les sources
Sortie:
Le vent de l'esprit

Nederlands Kamerkoor

Sopranen:

Jolanda van Daalen
 Adinda de Nijs
 May Oranje
 Fredy Schweppe

.....

Alten:

Sibylle Raaphorst
 Maria Rondèl
 Antoinette Blom
 Anne Maas

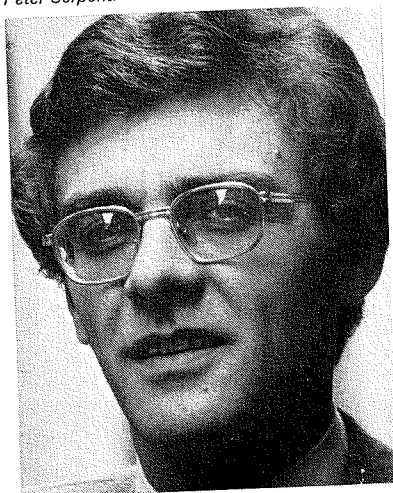
Tenoren:

Ad van Baasbank
 Michiel ten Houde de Lange
 Michael Stotts
 Wim van Gerven

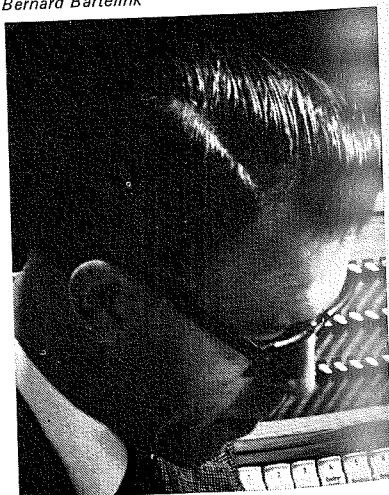
Bassen:

Otto Ottens
 Jaap Dieleman
 Harry van der Kamp
 Hans Pootjes

Peter Serpenti

Bernard Bartelink

Nederlands Kamerkoor

Het Nederlands Kamerkoor, een onafhankelijk professioneel ensemble, opgericht en gedurende vele jaren geleid door Felix de Nobel, legt zich voornamelijk toe op de a capella zang, d.i. de zang onder instrumentale begeleiding die in de Nederlanden in de 15e en 16e eeuw tot grote bloei is gekomen. Vele hedendaagse componisten werden door deze activiteit geïnspireerd tot het schrijven van moderne a capella muziek, die aan dirigent en koor werd opgedragen. In het bijzonder dienen hier de hartelijke relaties te worden genoemd met Zoltán Kodály, Francis Poulenc, Frank Martin en Luigi Dallapiccola.

Het koor heeft internationale bekendheid verworven door zijn medewerking aan de grote festivals, zijn toernees zowel in Europa als in Amerika, zijn grammofoonplaten en zijn radio-uitzendingen in verscheidene landen. Sinds 1972 wordt de grote traditie voortgezet onder leiding van Hans van den Hombergh.

Peter Serpenti

Geboren op 12 juni 1939. Hij heeft piano gestudeerd aan het Conservatorium te Maastricht waar hij in 1965 het diploma solospel piano behaalde. Korte tijd daarna heeft hij met succes een meesterkursus piano gevolgd bij Guido Agosti in Siena. In 1969 zette hij zijn pianostudie voort aan de Indiana-University bij Gorgy Sebok en bekwaamde zich tegelijkertijd in orkest-directie bij Tibor Kosma waarvoor hij, na zijn terugkomst in Nederland, aan het Conservatorium te Maastricht in 1971 zijn diploma verwierf. Sedertdien is hij aldaar docent piano en opera en heeft hij gewerkt met o.a. het Radio Philharmonisch Orkest, het Radio Kamerorkest, het Limburgs Symphonie Orkest en het Indiana Philharmonic Orchestra. Daarnaast is hij sinds 1964 dirigent van de Cappella Sancti Servatii te Maastricht en heeft hij reeds enkele malen gastdirecties vervuld bij het Nederlands Kamerkoor.

Bernard Bartelink

Bernard Bartelink werd geboren in 1929 te Enschede. Hij behaalde in 1954 de Prix d'Excellence voor orgel aan het Amsterdams Conservatorium. In 1961 werd hij winnaar van het internationaal improvisatie-concours te Haarlem.

Hij gaf concerten in binnen- en buitenland, ook voor vele radiozenders. Van verschillende zijden ontving hij compositie-opdrachten, onder andere van het ministerie van C.R.M. en van de gemeente Amsterdam.

Bernard Bartelink is momenteel als leraar voor orgel verbonden aan het Instituut voor Kath. Kerkmuziek in Utrecht en aan het Conservatorium 'Muzieklyceum' te Amsterdam. Hij is tevens organist van de Kathedrale Basiliek St. Bavo te Haarlem.

Hoewel zijn programma's de orgelliteratuur van alle periodes bestrijken, is hij in Nederland vooral bekend door zijn Bach-vertolkingen. Hij was de eerste Nederlandse organist, die integrale uitvoeringen gaf op orgel van het Wohltemperirte Klavier (beide delen) en van de 'Kunst der Fuge'.

Olivier Messiaen

Vanaf grote hoogte bekeken toont de muziek van onze eeuw twee markante toppen van vernieuwing: die van omstreeks 1910 — Strawinsky, Schönberg, Webern, Bartok — en die van omstreeks 1950. De hiertussen liggende periode wordt bestreken door een generatie die zich vooral heeft beziggehouden met het uitwerken en consolideren van de eerste vernieuwingsgolf.

Tot deze generatie behoort Messiaen, althans officieel. Hij werd geboren in Avignon op 10 december 1908. Chronologische en geografische determinismen gaan bij hem maar gedeeltelijk op want temidden van zijn generatiegenoten is hij volstrekt uniek. Uit artistiek oogpunt gezien werd Olivier Messiaen 'geboren' vóór de dag van zijn feitelijke geboorte, toen zijn moeder, de dichteres Cécile Sauvage, een reeks gedichten schreef voor het kind dat zij droeg — dat het een zoon was, daarover bestond bij haar geen twijfel.

Enfant, pâle embryon, toi qui dors dans les eaux,
Comme un petit dieu mort dans un cercueil de verre,
Tu goûtes maintenant l'existence légère
Du poisson qui somnole au-dessous des roseaux.

De muzikaliteit van deze strofe, de aanhef van een van de gedichten van 'L'âme en bourgeon', doet veronderstellen dat het kind van zulk een moeder wel eens een bijzonder talent zou kunnen zijn. Messiaens vader was leraar Engels, en zijn vertalingen van de complete werken van Shakespeare genoten goede bekendheid. Van hem kreeg Messiaen een voorliefde mee voor de spelen van Shakespeare, die hij uitvoerig en krachtig declameerde; van zijn moeder de liefde voor de dichtkunst en voor sprookjes. Zijn vader en zijn oom werden gemobiliseerd in de oorlog, en in het gezelschap van enkel zijn moeder en grootmoeder wijdde hij zich aan lezen en aan het geven van poppenspel-voorstellingen: Shakespeare, Calderón, Goethe.... Zijn smaak voor muziek ontwaakte iets later, door de partituren van la 'Damnation de Faust' en van 'Don Giovanni', aan hem als kerstgeschenken gegeven in 1916. Twee jaar later verhuisden de Messiaens naar Nantes en hier kreeg de jonge Olivier les in harmonieleer van Jehan de Gibon. Bijzonder belangrijk was, dat deze leraar zijn 10-jarige leerling de partituur gaf van Debussy's 'Pelléas et Mélisande', volgens Messiaens eigen woorden „een echte bominslag, . . . waarschijnlijk de belangrijkste invloed van mijn leven."

Bronnen van inspiratie zijn voor hem vooral geweest: de natuur, voornamelijk het berglandschap van de Alpen, vogelgeluiden, de Hindoestaanse ritmen, de Griekse modi en ritmen, het Gregoriaans en de theologie die hij op een heel persoonlijke en mystieke wijze interpreteerde.

Zijn eigen modi (hoofdzakelijk 7-, 8- en 9-tonige reeksen) zijn een combinatie van ordening van de chromatiek en van een zeer ruim toegepaste tonaliteit. In latere werken (o.a. in zijn Livre d'orgue) maakte Messiaen ook gebruik van dodekafonie. Daarbij structureerde hij niet alleen de toonhoogten maar ook het ritme.

'L'ascension'

'L'ascension' is Messiaens eerste grotere orgelwerk (voorafgegaan waren 'Le Banquet Celeste' — 1926 — en 'Diptique' — 1930 —). Drie van de vier stukken (1, 2, 4) in deze cyclus waren oorspronkelijk voor orkest geschreven. In het eerste deel, 'Majesté du Christ demandant sa gloire à son Père', gebruikt Messiaen de spanning tussen akkoorden die gebouwd zijn op de chromatische modi en de (spaarzaam gebruikte) traditionele majeur- en mineur-drieklanken. Het tweede stuk, 'Alléluias sereins d'une âme qui désire le ciel', is het vroegste voorbeeld in Messiaens muziek van de monodie waarvoor hij steeds een grote voorliefde had. De inspiratiebron is hier het gregoriaans, gemessiaeniseerd maar gemakkelijk herkenbaar. (Ondanks de modale sfeer voelt men één noot — F — als tooncentrum en dit blijkt inderdaad de hoofdtoonsoort van het stuk te zijn. Ook hier, als in het eerste deel, houden syncoperingen en asymetrische herhalingen de luisteraar in

het onzekere over de afloop van de melodie. Messiaen wisselt dit af met een passage die gebouwd is op een veel korter patroon; beide ideeën wisselen elkaar af, in verschillende context. Tenslotte klinkt de 'gregoriaanse' melodie uit op het pedaal met 4' en 1' registers, tegen een typische figuratie in de handen.

Het derde deel van dit werk, 'Transport de joie d'une âme devant la gloire du Christ qui est la sienne', werd door Messiaen rechtstreeks voor orgel geschreven ter vervanging van een orkeststuk dat niet voor transcriptie in aanmerking kwam. Het betreffende orkeststuk is aanzienlijk strakker van bouw. Maar juist het wisselspel van thematische en improvisatorische elementen geeft aan het orgelstuk zijn spanning.

Het laatste van de vier stukken, 'Prière du Christ montant vers son Père', is zeer apart van sfeer. De gebruikte tientonige modus komt zeer dicht bij de chromatische toonreeks en geeft de mogelijkheid voor een zeer dicht harmonisch weefsel. Het tempo is 'extrêmement lent', de registratie heeft als hoofdbestanddeel de combinatie van gamba en voix céleste (zwevend gestemde strijkers).

'Reprises par interversion'

In 'Livre d'orgue' (1951) gaat de componist door op de vernieuwingen die hij was begonnen in zijn pianostuk 'Mode de valeurs et d'intensités'. De strikte eenstemmigheid van 'Reprises par interversion', het eerste deel uit het Livre d'orgue, maakt dat het stuk enkel leeft bij de gratie van ritme en kleur. Drie hindoestaanse ritmen vormen de basis van het stuk: één ervan neemt geleidelijk toe in lengte van notenwaarden, één neemt steeds af, één blijft gelijk; de herhalingen (reprises) vinden plaats op drie manieren: van de uiteinden naar het midden, van het midden naar de uiteinden, en tenslotte in kreeftengang.

Het tweede deel van deze cyclus 'Pièce en Trio', geeft een vrije behandeling te zien van een aantal aan de hindoestaanse muziek ontleende ritmen. Het 'motto' dat de componist aan dit stuk meegeeft is: 'Nu zien wij nog door een spiegel, in raadsele' (Paulus, eerste brief aan de Corinthiërs).

In 'Les mains de l'abîme' vinden we behalve genoemde ritmen ook een zeer scherp en dramatisch contrast in dynamiek en in timbres. De verklaarde ondertitel luidt: 'l'abîme a jeté son cri! la profondeur a levé ses deux mains' (Profeet Habakuk). 'Chants d'oiseaux' is een ontspannend moment in deze cyclus. De ondertitel luidt: Après-midi des oiseaux: merle-noir, rouge-gorge, grive musicienne — et rossignol quand vient la nuit.

'Ma première fois' 'Niokhamâ palalane souki'

Messiaen heeft drie 'Tristans' geschreven, zeer verschillend in instrumentatie en omvang: Harawi, een cyclus voor zang en piano; Turangalîla Symphonie voor Martenot-golven, piano-solo en groot orkest; Cinq Rechants voor 12-stemmig koor a cappella.

Er bestaat geen enkele band met de oude Keltische legende en zelfs is de wezenlijke idee van de liefdesdrank eruit verbannen (behalve enkele verwijzingen in de Cinq Rechants). Hij heeft alleen het idee van de fatale en onweerstaanbare liefde behouden, het idee van een liefde die in principe tot de dood leidt en zelfs in zekere zin, om de dood roept; het is dan ook een liefde die het lichaam en zelfs de geest te boven gaat, en zich kosmisch ontplooit. De Cinq Rechants zijn enigszins bedoeld als hulde aan 'Le Printemps' van Claude le Jeune; zij zijn inderdaad strofisch, met coupletten, 'chants' genaamd, en met refreinen, de zogenaamde 'rechants'. Messiaen heeft een veelvuldig gebruik gemaakt van hindoeritmen (decî-tâlas uit het oude Indië) en van uitgebreide non-retrogradabele ritmen.

Een andere bijzonderheid, in een gebied waar Berlioz hem is voorgedaan in zijn 'Choeur des démons' uit 'La Damnation de Faust', is het gebruik van een 'verzonnen' taal.

De 'Cinq Rechants' heeft Messiaen gecomponeerd op een gedicht dat gedeeltelijk in het Frans is geschreven maar waarvan de essentie is gevat in een nieuwe taal; woorden die zijn verzonnen vanwege hun fonetische eigenschappen, woorden waarvan de klinkers en de medeklinkers opzettelijk zijn gekozen omdat zij zeer goed passen bij bepaalde ritmen en stemregisters.

**'Les oiseaux et les sources'
'Le vent de l'esprit'**

Deze twee laatste delen van de 'Messe de la Pentecôte' zijn meer vanuit de improvisatie gedacht, minder strak van bouw dan de eerste drie delen. In 'Communion' vinden we een karakteristiek gebruik van vogelgeluiden, in het midden van het stuk begeleid door staccato 'waterdruppels' (de bronnen!). Een en ander is hier zeer fraai, weloverwogen en sfeervol toegepast. De 'Sortie' is eveneens een zeer suggestief stuk, van grote felheid en geladenheid. Zeker bewijst Messiaen in dit werk een zeer persoonlijk artiest te zijn, die heel aparte dingen doet met kleuren en ritmen.

De gegevens voor deze inleiding en toelichting werden grotendeels ontleend aan het boek 'Messiaen' door Roger Nichols, uitgegeven in de serie Oxford Studies of Composers (Oxford University Press, London).

Olivier Messiaen, koorwerken
Bernard Bartelink, orgelwerken